

GEDİKLİ, Yusuf (2014). “Erzurumlu İbrahim Hakkı (1703-1780)’nın Hayatı, Sanatı, Eserleri ve Mevla Görelim Neyler Nakaratlı Şiiri”. *Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması*. 26-28 Mayıs 2014. Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı (TDKB). Eskişehir, ss.261-282 (<http://bilgelerzirvesi.org>).

Yusuf GEDİKLİ*

ERZURUMLU İBRAHİM HAKKI (1703-1780)’NİN HAYATI, SANATI, ESERLERİ ve MEVLA GÖRELİM NEYLER NAKARATLI ŞİİRİ

Erzurumlu İbrahim Hakkı XVIII’inci yüzyılın en önemli bilim ve gönül adamıdır. En büyük özelliği hem akli, hem nakli bilimlerde doğru görüşler ve üstün eserler ortaya koymasındır. Bu yüzden *iki kanatlı* (zül-cenaheyn) unvanıyla anılır.⁴⁵

Kısa Hayatı

18 Mayıs 1703 tarihinde Erzurum-Hasankalede doğdu, 22 Haziran 1780’de Siirt-Tillo’da öldü.

Babası Derviş Osman, anası Şerife Hanife Hatundur. Halim selim, yumuşak huylu ve çekingen tabiatlı olan Derviş Osman, sade dille bir hatıra defteri de kaleme almıştır. Defterindeki “muradım bir günüm de olsa seyyah olup dünyayı devretmekti” cümlesi anlamlıdır.⁴⁶

İbrahim Hakkı, 9 yaşında Tilloya, babasının yanına gitti. 1720 yılında 17 yaşındayken babasını yitirdi. Aynı yıl Erzuruma döndü, burada 8 yıl tahsil aldı. 1728-9’da tekrar Tilloya gitti. Tasavvufa yöneldi, Şeyh Fakirullahın hizmetine girdi. Fakirullah 1734’te ölünce Erzuruma döndü. Yukarı Habib Efendi camisinin (böyle yazmak daha doğrudur) imamı oldu. İlk evliliğini yaptı. 1738’de 1. defa hacca, 1747’de İstanbula gitti. Padişah 1. Mahmudla görüştü, saray kütüphanesinde çalıştı. Müderris yapıldı. İmamlığı oğluna bırakıp ilmi çalışmalarına devam edebilmek için Hasankaleye çekildi. 1755’te

* Dr. Hoca Ahmet Yesevi Vakfı.

⁴⁵Mustafa Çağrıncının **DiA**’da yer alan “İbrahim Hakkı Erzurumi” maddesinden yararlanılmıştır (21. c., İstanbul 2000, 305-311. s.).

⁴⁶ Şakir Diclehan, *Çeşitli Yönleriyle Erzurumlu İbrahim Hakkı*, İstanbul 1980, 12. s.

ikinci İstanbul seyahatini yaptı. Dönüşünde *Ma'rifetnâme*yi tamamladı. 1763'te tekrar Tillo'ya gitti. Nisan 1764'te 2. kez hacca gitti. Tillo'ya döndü, oradan Erzurum'a geçti. 1768'de 3. kere hacca gitti. Dönüşte Erzurum'da konakladı. 3 yıl sonra Tillo'ya gitti. 22 Haziran 1780'de (19 Cemaziyelahir 1194) Tillo'da öldü ve Tillo'da Şeyh Fakirullah'ın türbesine gömüldü.

Özetle İ. Hakkının hayatı Erzurum, Tillo, Mekke, İstanbul dörtgeninde geçmiştir.

Mutasavvıf olup Hanefi mezhebine mensuptu. Bazı araştırmacılara göre Nakşi, İ. A. Gövsaya göre Kadiri tarikatındandı (Belki de hiçbir tarikata mensup değildi).

Biri şeyhi Fakirullah'ın kızıyla olmak üzere 5 kere evlendi. Hanımlarına karşı son derece saygılı, nazik, güler yüzlüydü. İstanbul'dan Firdevs, Fatma, Belkis, Züleyha isimindeki hanımlarına gönderdiği hediyeler ve yazdığı mektuplar okunduğunda yumuşak, nazik, tatlı ve mültefit ifadeleri insanı hayran bırakır.⁴⁷ Hanımlarından Fatma'nın ölümü üzerine şeyhi Fakirullah'ın torunu Azize'yle evlenmiş, ona annesinin adı olan Hanife adını vermiştir.⁴⁸

İbrahim Hakkı Fakirullahı kendisine şeyh tayin etmiştir.

Şeyhi İsmail Fakirullah (1656-1734) boş bir araziye çalışarak bağ yapmış, meşe ağaçlarından topladığı mazıları satıp bir ölçek buğday almış, tarlasına ekmiştir. Sürmede ve ekmede hayvanlara eziyet etmemek için onları kullanmamış, 40 yaşına kadar çalışma, oruç, ibadet ve zikirle vakit geçirmiştir. 40 yaşında hastalanmış, 40 gün 40 gece yemeden içmeden kesilmiş, gözlerini açtığında bir tas su ve ekşi nar yiyince iştahı açılmış ve sağlığı düzelmiştir.

İbrahim Hakkı görüşlerinde Gazali'den, şiirde Yunus'tan etkilenmiştir. Mevlana ve Erzurumlu Hazık Mehmed Efendi de onu etkileyenler arasındadır. Hacı Bayram Veli'den etkilendiği de söylenebilir.

Eserleri

Eserlerinin sayısı büyüklü küçüklü 54'ü bulur. Kendi ifadesine göre beş büyük ve on küçük eseri vardır.⁴⁹ Beş büyük eseri şunlardır:

Divan (1754), **Ma'rifetnâme** (1756; 1757 tarihi de verilir), **İrfâniye** (1761), **İnsâniye** (1763), **Mecmu'atül-Ma'ani** (1765).

⁴⁷ Diclehan, *age*, 47-50. s.

⁴⁸ Diclehan, *age*, 85. s.

⁴⁹ Diclehan, *age*, 18. s. vd.

On küçük eseri şunlardır: **Tuhfetül Kirâm** (büyüklerin hediyesi, *Mecmu'atül Ma'aniden* seçmeler, 1766), **Nuhbetül Kelâm** (sözlerin seçilmesi, *Mecmu'atül Ma'ani* ve *Ma'rifetnâmeden* seçmeler, Türkçe, Farsça, Arapça; 1768), **Meşârikül Yûh** (güneşin doğuşu, Türkçe, Farsça, Arapça, 1771), **Sefinetün Nûh min Varidâtül Fütuh** (*Mecmu'atül Ma'aniden* alınmıştır, 1773), **Kenzül Fütuh** (1020 beyitlik bir eserdir, Türkçe ve Arapçadır, 1774), **Definetür Rûh** (*Mecmu'atül Ma'aniden* alınmıştır, Türkçe, Farsça, Arapçadır, 1775), **Rûhuş Şürûh** (Türkçedir, 1776), **Ulfetül Enam** (*Ma'rifetnâmeden* derlemelerdir, Arapça, 1776), **Urvetül İslâm** (*Ma'rifetnâmeden* derlemedir, Türkçe ve Arapçadır, 1777), **Heyetül İslâm** (*Ma'rifetnâmeden* derlemedir, Arapçadır, 1777).

Yukarıda sıraladığımız 5 büyük ve 10 küçük eserin haricinde şu eserleri de vardır:

Menazilül Kamer (190 beyittir, 1572'de yazılmıştır; mevsimlerden, ay ve günlerden söz eder), **İhtiyârâtül Kamer** (1753'te yazılmıştır, takvim, gezegenler, ay yılını güneş yılına çevirme yollarını anlatır), **Rûznâme** (1753'te yazılmıştır, aslında İ. Hakkının bizzat yaptığı ve bir nevi takvim olan aleti kullanmayı anlatır), **Rubul Müceyyeb** (1767'de yazılmıştır, bu isimdeki aletle yerin enlemine, saatin kaç olduğunu, kıblenin nasıl bulunacağını, dağ yüksekliklerinin nasıl hesaplanacağını anlatır), **Risâle-i Usturlab** (usturlabın nasıl kullanılacağını anlatır), **Manzûme-i Avamil-A'malil Felekiyye** (ufukları ölçen, gölgede bile vakti tayin eden, saatleri ayarlama aletinden söz eder), **İstihrac-ı A'mâlil Felekiyye** (oğluna yazdığı fenle ilgili bir mektuptur), **Sa'atnâme** (1751'de yazılmıştır, saatin nasıl kullanılacağını anlatır), **Gurrenâme** (1753'te kaleme alınmıştır, hicri yılın her hangi bir ayının ilk gününün rumi ayın hangi gününe denk geldiğini anlatır).⁵⁰

İklim, karakter-tipoloji hakkında da eserleri vardır. Eserlerinin çoğu Türkçe, bazıları Arapça ve Farsçadır.

Ma'rifetnâme İstanbul'da, Bulak (Mısır)'da ve Kazanda bir çok kez basılmıştır. Yeni harflerle de yayınlanmıştır. Son yayınlardan biri Durali Yılmaz tarafından yapılmıştır. Arapça ve Farsçaya çevrilmiştir.

Divanı da basılmıştır (Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Divan*, haz. Numan Külekçi - Turgut Karabey, Erzurum 1997).

Öteki yapıtlarının da bir önce basılması içten bir dileğimizdir.

⁵⁰ Şaban Doğan, "Erzurumlu İbrahim Hakkı", *Müslüman İlim Öncüleri Ansiklopedisi*, Yeni Asya y., İstanbul 1992, 492-93. s.

Yapıtlarının basılması ve incelenmesi için Erzurum Atatürk üniversitesinde İbrahim Hakkı enstitüsü kurulmuştur.

İbrahim Hakkının İstanbulda veya İstanbulla yakın bir mekânda bulunmaması görüşlerinin ve ilminin yayılmasına maalesef olumsuz etkide bulunmuştur.

Önemli Not: Eserlerin yazılış tarihleri çeşitli kaynaklarda farklıdır. Doğrusunun hangisi olduğunu en azından şimdilik tayin etmek güçtür. Bunlar ileride çözülecek sorunlardır.

Ma'rifetnâme ve Bölümleri

Bütün eserleri içerisinde en önemlisi *Ma'rifetnâmedir*. *Ma'rifetnâme* ansiklopedik bir eserdir. Eserde astronomi, tıp, anatomi, fizyoloji, fizik, aritmetik, geometri, trigonometri, felsefe, psikoloji, pedagoji, din, ahlak, coğrafya konularında bilgiler verilmiş, görüşler açıklanmıştır.

Ma'rifetnâme mukaddime, 3 kitap ve hatimeden meydana gelmiştir.⁵¹ Her kitap konulara, konular bölümlere, bölümler maddelere ayrılmıştır.

Mukaddimede şöyle denir:

“Kur'an ayetleri ve peygamber hadislerinin bildirdiği şekilde itimat ve itikat olunacak dinî hususlara ve İslam bilginlerinin görüşlerine göre; arşın yaratılışının tertibini, Kürsîyi, cennetleri, gökleri, yerleri, denizleri, ışıkları, kıyamet alametlerini, kıyametin durumlarını, cihanın harap ve yok oluşunu, Rahmâna kavuşma âlemi [olan] öte dünyanın sonsuzluğunu dört bölümle açıklar.”⁵²

Birinci kitapta şu konular işlenir:

“Yüzeyleriyle kâinatın aynası olan alemlerin yaratılış düzenini, cihanın ilineklerinin ve cevherlerinin niteliklerini ve durumlarını, özlerin ve eşyanın şekil ve durumlarını, esaslar ve cisimler aleminin görüntü ve hikmetini, canlıların, bileşiklerin ve unsurların bozuşum ve oluşumunu, bilgece üç bölümle belirtir ve açıklar.”⁵³

İkinci kitapta şu konular anlatılır:

“Bedenlerin aynası olan anatomi bilimi, cisim ve canın hürriyetini, hayvanî ve bitkisel hisleri ve güçleri, bedene ilişkin olan

⁵¹ Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Ma'rifetnâme*, sadeleştiren Durali Yılmaz, Merve y., İstanbul 2013, 959 s.

⁵² *age*, 23. s.

⁵³ *age*, 56. s.

insanî ruhu ve geçici olan ruhun bazı durumlarını beş konuyla bilgece açıklar.”⁵⁴

Üçüncü kitapta şu konular vardır:

“Kalpler aynası olup itikat, iman ve namazı düzeltmek için konulan yol ve yöntemi, cihan lezzetlerini sevmeyi terki, kalbe yönelmeyi, gönül ve ruhun gerçeğini bilmenin yaratıcının yolunun şartları olduğunu, yemeyi , uykuyu ve kelâmı azaltmayı, uzleti tercih, zikre devam ve düşünmenin irfan yolunun rükünleri olduğunu, Allaha tevekkül, belâda sabır ve kazaya rızanın insanın ruh makamlarının esasları olduğunu, Allahı tanıma en yüce istek, Allah sevgisi en kısa maksat, velilerinin hikmetinin anlamın özü ve velilerin avamdan üstün olduğunu, soyluluğu isteyen, huzuru dileyen, nefsin yeri, makamını geçip, pak olan Hz. Allaha yakınlığı, ne yakınlık ile ulaştığını, ondan irfana kabiliyetli olan dostlarını ne yol ile terbiye kıldığını, beş konu ile kitap ve sünnete uygun ve icmâ-yi ümmete uygun olarak açıklar.”⁵⁵

Hatime kısmında şu mevzulara yer verilir:

“Allah dostu ve zamanın halkı ile sohbeti, akraba, ana baba ve kardeşlere rağbeti, eşlere, çocuklara ve hizmetçilere yakınlığı, cahiller, arifler ve komşularıyla iyi geçinme[yi], fakirlere yedirme ve misafirlere ikramı, saygın olanlar ve avam ile muameleleri, sevgi ve dostluğa sebep olan lütuf ve bağışı, her bir dostluk ve arkadaşlığa özgü olan edep ve yolları, yedi organın afetlerini, fakirlik, zenginlik, akılda tutma ve unutmayı ve bütün bunları insana kolay eden Hz. Yezdan’ın birliğini dört bölüm ile açıklar.”⁵⁶

Hatimenin hatimesi başlığı altında şu hususlara dokunulur:

“Yukarıda anlatılan taat ve ibadetleri ve burada tertip olunan muamele edebini, evliya ve seyitlerin âdetlerini insana kolaylaştıran sıfat ve adların tevhidini ve ruhunu sevinçli eden zatın tevhidini bildirir.”⁵⁷

Neden *Ma’rifetnâme* Adını Koymuştur?

Ma’rifetnâmeden kasıt müspet ve manevi bilimleri öğrenip Tanrıyı ve Tanrının yarattıklarını (insan, hayvan, bitki ve her şey) bilmektir. Bilindiği gibi tasavvufta kâmil insan şeriat, tarikat, hakikat,

⁵⁴ *age*, 239. s.

⁵⁵ *age*, 393. s.

⁵⁶ *age*, 887. s.

⁵⁷ *age*, 947. s.

ma'rifet aşamalarını geçerek olgunlaşır. Yunus Emrenin şu beytini hatırlatmak yerindedir:

Şeri'ât, tarikât yoldur varana
Hakikât, ma'rifet andan içerü.

İ. Hakkı ma'rifet aşamasına ermek için hem müspet bilimleri, hem manevi bilimleri bilmek gerektiğine inanmıştır. *Ma'rifetnâmenin* ana bölümlerinden birini oluşturan ikinci kitapta “bedenlerin aynası olan anatomi”ye çok önem vermesi, insanın Tanrıyı bilmek için önce kendini bilmesi gerektiğine inanmasındandır. Başka deyişle insan hem vücudunu, hem ruhunu bilmelidir ki Tanrıyı da bilebilsin, anlayabilsin.

Şöyle der:

“... [Anatomi] Mevlâyı tanımaya araç ve yardımcıdır. Çünkü anatomi bilimini bilmeyen tıptan, hikmetten ve kendini tanımaktan gafil, Hakkı tanımaya ulaşmaktan uzaktır. (...) Ancak Allahu tanımak için onu [anatomiye] tahsil eden, dayanak bulup kendini tanımaya ve ondan Hakkı tanımaya ulaşır. Şu halde eğer anatomiye iyice inceleyip Yaratıcının kudretinin şaşırtıcılığını onda gözlemlersen, sana üç türlü faydası olur. Birinci faydası budur ki böyle bir bileşim eserini seyredip bilirsin ki bunun gibi bütün eşyanın benzerlerini toplayıcı olan kısa binası ve süslü şekli, en mükemmel düzen ve en güzel yaratılış ve intizam üzere yaratan Hallâk-ı Zül-celâlde acizlik ve kusur tasavvuru olamaz.

(...) Şu halde anatomi insan nefsinin tanımanın anahtarıdır. Allahu tanımanın anahtarıdır. (...) Herkese gereklidir ki önce kendi nefsinin bilmeye, sonra Rabbini bilmeye yönele.”⁵⁸

Bedeni tanıma gayesiyle İ. Hakkı eserinde cinselliğe de gerektiği ölçüde yer vermiştir.⁵⁹

Bu noktada İ. Hakkının hakkını teslim etmemiz lazımdır. Belki kendisinden önce ve sonra hiç kimse hem müspet, hem manevi bilimleri öğrenmek gerektiğini ve ancak bu iki tarafı bildikten sonra ma'rifet aşamasına erişilebileceğini söylememiş, yazmamıştır. Eğer İ. Hakkı gibi bilim ve gönül adamlarımız pek çok olsaydı, İslam alemi bugünkü durumda olmazdı. Bunlardan ötürü kendisine *iki kanath* unvanı verilmesi pek isabetlidir.

Johann Bernard Basedow (1724-90)'un *Elementarwerk* isimli eseri *Ma'rifetnâme*ye benzetilir. Tabiatıyla *Ma'rifetnâme* daha evvel

⁵⁸ *age*, 241-242. s.

⁵⁹ *age*, 358. s.

yazılmıştır.⁶⁰ Basedow da ahlaki sezgiye, hayat bilgisine dayandırmaktan yanaydı.

Müspet Bilim Alanındaki Bazı Görüşleri

Ma'rifetnâme'de dünyanın yuvarlaklığının ispatlanması, güneş ve ay tutulmasının izahı, gökkuşağı (eleğimsağma)'nın oluşumunun açıklanması, Amerika dahil dünya haritasının bulunması, Kopernik (1473-1543)'in ortaya attığı güneş merkezli gök sistemini savunması, ışığın ve sesin sürati, yıldızların hızı, sis ve bulutun teşekkülü, dünyanın dönmesi, gece ile gündüzün oluşumu pek güzel ifade edilmiştir ki, devrine göre çok ileri bilgi ve görüşlerdir.⁶¹

Güneş ve ay tutulmasıyla birlikte gezegenler, yıldızlar hakkında da bilgi vermiştir. Jeolojiden dahi söz etmiştir.⁶²

Gerçekten de İbrahim Hakkının en önemli ve olumlu taraflarından biri müspet bilimler hakkında oldukça çok ve doğru bilgiler vermesidir. Amerikanın keşfinden bahseden üç Türk bilim adamından biridir. Diğerleri Piri Reis (1465?-1554) ve Kâtib Çelebi (1609-1658)'dir. İlk bahseden Piri Reistir. Hem dünya haritasında Amerikayı göstermiş, hem de *Kitab-ı Bahriyesinde* (1521) keşiften ve aynı zamanda dünyanın yuvarlaklığından bahsetmiştir.

İ. Hakkı, Amerikanın keşfine özel bir önem vermiştir. Kristof Kolombun miladi 1492, hicri 903 (hicri yıl gerçekte 898 olmalıdır, bu uyuşmazlık kopyalama ve dizgi esnasında meydana gelmiş olabilir) Amerikayı keşfinden uzun uzadıya söz eder.⁶³ Ayrıca Macellan'ın 927 hicride (miladi 1520-21'de) Güney Amerikayı dolanışından ve Büyük Okyanusu aşmasından da bahseder.⁶⁴

İbrahim Hakkı dünyanın yuvarlaklığını ispat için de Amerikanın keşfinden bahsetmiş, batıya gidilerek doğuya varılacağı görüşünü dünyanın yuvarlaklığına kanıt göstermiştir.⁶⁵

İbrahim Hakkı'nın üzerinde durulması gereken taraflarından biri de on iki hayvanlı Türk takviminden söz etmesidir. *Türkistan yılı* adını verdiği bu takvimi 83 beyitte manzum şekilde ifade etmiştir.⁶⁶ (83 demesine karşın ilgili bölümde 87 beyit vardır). İbrahim Hakkının torunu Hacı Şakir Efendi 1850'de doğan kızının doğum tarihini eski

⁶⁰ 192. *Ölüm Yıldönümünde Erzurumlu İbrahim Hakkı*, İstanbul 1974, 41. s. vd.

⁶¹ *age*, 13, 14, 43, 44. s.

⁶² *Ma'rifetnâme*, Yılmaz yayını, 178. s.

⁶³ *age*, 175, 187-189. s.

⁶⁴ *age*, 182. s.

⁶⁵ *age*, 89. s.

⁶⁶ *age*, 209-213. s.

Türk takvimine göre kaydetmiştir.⁶⁷ Bu takvim halen Azerbaycanın Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinde kullanılır.

İbrahim Hakkı'nın “mümkün değildir ki bir mevcud ma'dum [yok] ola; belki mevcud hemişe ma'dumdur [hiç bir zaman yoktur]” sözü Lavoisier (1743-94)'nin “var olan yok olmaz, yok olan da var olmaz” şeklinde özetlenebilen enerjinin sakınımı kanunuyla aynı manadadır.

Bazı konular hakkında görüşleri

Türkçe hakkındaki görüşü

Eserlerinin çoğunu Türkçe yazan ve zamanına göre de sade bir dil kullanan İbrahim Hakkı, bunu şöyle açıklar:

“Erzurum şehrinde şöhret bulup nef'-i âmm [umumun menfaati] olsun için [diye] Türkçe söylemişiz.”

İ. Hakkı'nın eserleri sade Türkçe yazılması bakımından olduğu kadar eserlerinde kullandığı Türkçe sözcükler açısından da önemlidir. Çünkü Erzurum Türkçesiyle yazdığı için İstanbul Türkçesinde kullanılmayan bir çok kelimeyi kayda geçirmiştir. Mesela hemen alt paragrafta göreceğimiz *gökçek* böyle, yani özbeöz Türkçe bir sözcüktür. Yine *Tevfîznâme* şiirinde *anı* (onu), *berk* (sıkı, sağlam), *nesne* (şey, eşya), *od* (ateş), *usanmak* (bıkmak, bezmek), *yan çıkmak* (taraf tutmak), *yol* (defa, kez, kere) gibi öz Türkçe sözleri kullanmıştır. Aşağıda verdiğimiz öteki iki şiirinde yer alan *birle* (birlikte), *el katmak* (uğraşmak, meşgul olmak), *tapmak* (bulmak), *yahşı* (iyi, güzel), *yaman* (kötü) sözleri de özbeöz Türkçedir.

Oğluna Öğütü

“Tekkelerde eğlenmeyip ilim meclislerine gelesin; herkese şefkat nazarıyla bakıp hiç bir ferdi hakir [hor] görmeyesin ve kimseden hiç bir hizmet buyurmayasın; tezyin-i zâhiri [dış güzelliği] koyup gökçek [güzel] ahlak ile tezyin-i batına [iç güzelliğine] gidesin.”

Kadınlar Hakkında Görüşü

İbrahim Hakkı'nın en güzel yanlarından biri kadınlara sevgi, şefkat, yumuşaklıkla davranması, onların gönüllerini hoş tutmasıdır. Hanımlarına yazdığı pek sade Türkçe mektuplarda onlara güzel sözler

⁶⁷ Yusuf Gedikli, “Biçin ‘maymun’ ve 12 hayvanlı Türk takvimi”, **Yesevi**, Eylül 2010, 201. sayı, 28-29. s.

söyler, iltifatlar eder, gönüllerini alır, hediyeler yollardı.⁶⁸ Onun bu görüş ve davranışına günümüzde bile erişemeyenler maalesef çoktur.

Kitaplar Hakkında Görüşü

“Bu zamanda en dürüst dost, en uygun meclis arkadaşı, en seçkin yoldaş, yarların en hayırlısı ve sevgililerin en sevgilisi kitaplar olduğu için bunların sohbetlerine meylimi salmışımdır.”

Musiki Hakkında Görüşü

“Neticede musikinın nice sırlarını, gizliliklerini öğrenmiş, feleklerin ses ve nağmelerini perdeleriyle usulüne uygun şekilde makamlarını ustaca birbirine karıştırıp ruhlara lezzet verici, nice bin şerbet yapmışlardır. Bunların her bir makamı nice dertlere deva, sayısız hastalıklara şifa, çeşitli mizaçlara safa, nice kalplere cila ve nice ruhlara manevi gıda olmuştur. Bu ilmi ruh tabibliği, ruhu şekillendiren geometri, ruhun gıdası ve musiki fenni şeklinde tarif etmişler ve bu isimlerle anmışlardır.”⁶⁹

İbrahim Hakkı'dan 3 şiir

Tevfîznâme

İbrahim Hakkı'nın en bilinen ve sevilen şiirlerinden biri *Tevfîznamedir*. 31 beşlikten meydana gelmiştir. Nakaratı diller ezberidir. Şiirin sevilmesinin nedenlerinden biri de halk edebiyatımızın 7'li hece ölçüsüne denk gelmesidir. Bu ölçü akıcılığıyla dikkati çeker.

Devrine göre sade bir Türkçeyle yazılmıştır. Yukarıda belirttiğimiz üzere şiirde *anı* (onu), *berk*, *nesne*, *od* (ateş), *usanmak*, *yan çıkmak* (taraf tutmak), *yol* (defa, kez, kere) gibi öz Türkçe söz kullanılmıştır. *Olacak* sözcüğünü herhalde o zamanki Erzurum ağzına göre *olıcak* yazmıştır.

Şiir nevrüz makamında ve düyek usulünde ilahi olarak bestelenmiştir.¹

30'uncu beşlikteki “Bil elsine-yi halkı”, yani “halkın dillerini öğren” öğütü çok güzel ve doğrudur. İ. Hakkı ana dili Türkçeden başka Arapça, Farsça, muhtemelen Zazaca ve Kırmanççayı da biliyordu.

⁶⁸ Diclehan, *Çeşitli Yönleriyle Erzurumlu İbrahim Hakkı*, 47-50. s.

⁶⁹ *age*, 59. s. / 192. *Ölüm Yıldönümünde Erzurumlu İbrahim Hakkı*, 48. s.

¹ Cahit Öztelli, *Halk Türküleri - Evlerinin Önü*, Özgür y., İstanbul 1983, 484. s.

Tefvîz “havale” anlamındadır. Bütün işleri Allaha havale etme ve her işte Ona güvenme demektir. Tabi ki bunu hiç bir şey yapmadan her şeyi Allaha havale etme olarak anlamamalıyız. Her türlü önlemi aldıktan sonra, başka deyişle devemizi sağlam kazığa bağladıktan sonra Allaha tevekkül etme olarak anlamalıyız.

Aruzla yazılmıştır. Kalıbı **Mef û lü / Me fâ î lün** (- - . / . - -)’dür.

1

Hakk şerleri hayr eyler
Zannetme ki gayr eyler
Arif anı² seyr eyler
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler.

2

Sen Hakka tevekkül kıl
Tefvîz et ve rahat bul
Sabr eyle ve râzı ol
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler.

3

Kalbin Ana berk eyle³
Tedbîrini terk eyle
Takdîrini derk eyle⁴
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler.

4

Hallâk-ı Rahîm Oldur
Rezzâk-ı Kerîm Oldur
Fa’âl-i Hakîm Oldur⁵

---

² **Anı** : Onu. Üçüncü tekil şahıs zamiri. Türkçe bir sözcüktür. Orkun yazıtlarında da geçer.

³ **Kalbin Ana berk eyle** : Kalbini Ona sıkı bağla.

⁴ **Derk eyle** : İdrak eyle, algıla.

⁵ **Hallâk-ı Rahîm Oldur** : Bağışlayan ve Acıyan Yaradıcı Odur; Rahîm, Allahın sıfatlarındandır.

Rezzâk-ı Kerîm Oldur : Ulu ve cömert rızık verici Odur; Rezzâk ve Kerîm Allah’ın sıfatlarındandır.

Fa’âl-i Hakîm Oldur : Her şeyi bilen ve daima faal olan Odur; Hakîm, Allah’ın sıfatlarındandır.

Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler.

5

Bil Kādı-i hâcâtı
Kıl Ana münâcâtı
Terk eyle murâdâtı⁶
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler.

6

Bir işi murâd etme⁷
Olduysa inâd etme
Hakk'dandır o redd etme
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler.

7

Hakkın olıcak işler
Boşdur gam u teşvişler
Ol hikmetinî işler⁸
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler.

8

Hep işleri fâikdir⁹
Birbirine lâyıkdır
Neylerse muvâfikdir¹⁰
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler.

---

⁶ **Bil Kādı-i hâcâtı** : Bil herkesin isteklerini yerine getiren Allah'ı.

Kıl Ana münâcâtı : Yap Ona duaları, yalvarışları.

Terk eyle murâdâtı : Terk eyle nefsanî arzuları.

⁷ **Bir işi murâd etme** : Bir işi çok ısrarla isteme. İstemediğin bir iş gerçekleşirse diye de anlaşılabilir.

⁸ **Boşdur gam u teşvişler** : Boşdur keder ve telaşlar, vesveseler.

Ol hikmetinî işler : O (Allah) her işi yerli yerinde, gerektiği gibi yapar, her fiilinde bir anlam ve amaç bulunur.

⁹ **Fâikdir** : Üstündür.

¹⁰ **Muvâfikdir** : Uygundur.

9

Dilden gamı dâr eyle¹¹
Rabbinle huzûr eyle
Tefvîz-i umûr eyle¹²
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler.

10

Sen adli¹³ zulüm sanma
Teslîm ol oda yanma
Sabr et sakın usanma
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler.

11

Deme şu niçin şöyle?
Yerincedir ol öyle
Bak sonuna sabr eyle
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler.

12

Hiç kimseye hor bakma
İncitme, gönül yıkma
Sen nefesine yan çıkma
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler.

13

Mü'min işi reng olmaz
Akıl huyu ceng olmaz
Arif dili teng olmaz¹⁴
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler.

---

¹¹ **Dilden gamı dâr eyle** : Gönülden gamı uzak eyle.

¹² **Tefvîz-i umûr eyle** : İşleri Tanrı'ya havale eyle.

¹³ **Adli** : Adaleti, doğruluğu.

¹⁴ **Mü'min işi reng olmaz** : Müminin işi hileli olmaz.

14

Hoş sabr-ı cemîlimdir
Takdîr-i keflimdir¹⁵
Allah ki vekîlimdir
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler.

15

Her dilde Anın adı
Her canda Anın yâdı¹⁶
Her kuladır imdâdı
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler.

16

Naçâr¹⁷ kalacak yerde
Nagâh¹⁸ açar Ol perde
Dermân eder ol derde
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler.

17

Her kuluna her anda
Geh kahr u geh isyânda
Her anda o bir şanda
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler.

18

Geh mu'tî u geh mâni'
Geh dârr ü gehî Nâfi'
Geh Hâfız ü geh Râfi'¹⁹

---

¹⁵ **Hoş sabr-ı cemîlimdir** : Güzel sabır hoştur, yani Allah'tan gelen her acıya güzel sabırla dayanmak hoştur.

Takdîr-i keflimdir : O (Allah)'nun takdiri bu sözümün keflidir?

¹⁶ **Anın yâdı** : O (Allah)'nun anılması, zikri.

¹⁷ **Naçâr** : Çaresiz.

¹⁸ **Nagâh** : Ansızın.

¹⁹ **Geh mu'tî u geh mâni'** : Gâh veren ve gâh mani olan.

Geh dârr ü gehî nâfi' : Gâh zararlı ve gâh faydalı; Nâfi', Allah'ın sıfatlarındandır.

Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler.

19

Geh abdin eder arif
Geh eymen ü geh hâif
Her kalbi Odur sârif²⁰
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler.

20

Geh kalbini boş eyler
Geh hulkunu hoş eyler
Geh aşkına dûş eyler²¹
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler.

21

Geh sade ve gâh rengîn
Geh tab'ın eder sengin
Geh hürrem ü geh gamgîn²²
Mevlâ görelim neyle
Neylerse güzel eyler.

22

Az ye, az uyu, az iç
Ten mezbelesinden geç²³
Dil gülşenine²⁴ gel göç
Mevlâ görelim neyler

Geh Hâfız ü geh Râfi' : Gâh alçaltan ve gâh yükselten; Hâfız ve Râfi' Allah'ın sıfatlarındandır.

²⁰ **Geh abdin eder arif** : Gâh kulunu arif eder.

Geh eymen ü geh hâif : Gâh en güçlü, en kudretli ve gâh korkak. *Eymen* Arapça *yemîn* sözünün çoğuludur. "Güçler, kudretler; bahtlar, uğurlar, mutluluklar" demektir.

Her kalbi Odur sârif : Her kalbi Odur değiştiren.

²¹ **Geh hulkunu hoş eyler** : Gâh huyunu, tabiatını hoş eyler (yaratır).

Geh aşkına dûş eyler : Gâh aşkına bağlar, müptela eder.

²² **Geh sade ve gâh rengîn** : Gâh sade ve gâh renkli, çeşitli.

Geh tab'ın eder sengin : Gâh tabiatını taş gibi yapar.

Geh hürrem ü geh gamgîn : Gâh sevinçli, gâh gamlı.

²³ **Ten mezbelesinden geç** : Beden çöplüğünden, yani nefsin arzularından geç.

²⁴ **Dil gülşeni** : Gönlün gül bahçesi.

Neyleirse güzel eyler.

23

Bu nâs²⁵ ile yorulma
Nefsinle dahi kalma
Kalbinden ırağ olma
Mevlâ görelim neyler
Neyleirse güzel eyler.

24

Geçmişle geri kalma
Müstakbele²⁶ hem dalma
Hâl²⁷ ile dahi olma
Mevlâ görelim neyler
Neyleirse güzel eyler.

25

Her dem Anı zikreyle
Zirekliği koy şöyle²⁷
Hayrân-ı Hakk ol söyle
Mevlâ görelim neyler
Neyleirse güzel eyler.

26

Gel hayrete²⁸ dal bir yol
Kendin unut Anı bul
Koy gafleti hâzır ol
Mevlâ görelim neyler
Neyleirse güzel eyler.

27

Her sözde nasihât var
Her nesnede ziyet²⁹ var

---

²⁵ **Nâs** : İnsanlar.

²⁶ **Müstakbele** : Geleceğe.

²⁷ **Hâl** : Şu an, şimdi, bugün.

²⁷ **Zirekliği** : Zekâyı, kurnazlığı (burada ikinci anlamdadır).

²⁸ **Hayret** : Allahı tanıyan, onun keyfiyetini anlamaya gayret eden, fakat bunu ifade edemeyen mutasavvıf (arif)'in yaşadığı hal. Bu tür hayret yakın (kati, tam ve sağlam bilgi) alameti olup bir tür ma'rifettir. Bazılarına göre ma'rifetin son noktasıdır. Şeriat, tarikat, hakikat, ma'rifet tasavvufun dört mertebesidir.

Her işde ganîmet³⁰ var
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler.

28

Hep remz ü işâretdir³¹
Hep gamz u beşâretdir³²
Hep ayn-ı inâyetdir³³
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler.

29

Her söyleyeni dinle
Ol söyledeni anla
Hem eyle kabul canla
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler.

30

Bil elsine-i halkı
Aklâm-ı Hakk, ey Hakkı³⁴
Öğren edeb ü hulkı
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler.

---

²⁹ **Ziynet** : Süs, güzellik.

³⁰ **Ganîmet** : Kazanç.

³¹ **Hep remz ü işâretdir** : Hep kapalı, gizli anlamları olan söz ve işaretlerdir. *Remz* burada “işaret, işmar, sembol”dür. *Remz ü işaret* pekiştirmeli bir ifadedir.

Remz; Farsçada da işaret etme, nokta, dakika, sır, gizem, iki kişi arasındaki gizli şey (Bu remzi anlamak herkesin harcı değil / Yol varmaz Kafa kartalsız), muamma, simge, alamet, delalet eden, özellikli işaret, kararlaştırılmış işaret ve saire anlamında kullanılan ve Avrupa dillerindeki muadili *symbol*, Farsçada *numad* kelimesi olan Arapça bir kelimedir (Muhammed Bâkir Saidirüşen, “Dil ve dil bilim üzerine”, *Misbah*, Bahar 2012, 1 sayı, 161 s. (Makalenin tümü 141-173 sayfalar arasındadır).

³² **Hep gamz u beşâretdir** : Hep arayı bulan güzel söz ve müjdedir. **Gamz** “1. kaşla, gözle işaret 2. arabuluculuk 3. gammazlama 4. anlatma, belirtme”dir. Burada ikinci anlamdadır.

³³ **Hep ayn-ı inâyetdir** : Hep lütüfkâr, iyi niyetlidir.

³⁴ **Bil elsine-i halkı** : Bil halkın dillerini.

Aklâm-ı Hakk, ey Hakkı : Allahın kalemlerini, sözlerini, ey Hakkı.

Öğren edeb ü hulkı : Öğren edebi ve ahlakı.

Vallahi güzel etmiş
Billahi güzel etmiş
Tallahi güzel etmiş
Allah görelim netmiş
Netmişse güzel etmiş.

Şiirin Alındığı ve Karşılaştırıldığı Kaynaklar

1. İbrahim Hakkı, *Ma'rifetnâme*, Bulak-Kahire 1280 (1863-64), Abdurrahman Rüşdü matbaası, 385. s.

Metin bu baskıdan alınmıştır, ancak sadeleştirilmiş yayınlarla karşılaştırılmıştır. Bulak matbaası 1821'de Mısırda Mehmet Ali Paşa tarafından kurulmuştur. *Bulak* Türkçe bir kelime olup *pınar* manasındadır.

2. Ahmet Kabaklı, *Türk Edebiyatı*, 9. b., İstanbul 1997, 3. cilt, 437-438. s.

3. Erzurumlu İbrahim Hakkı - *Ma'rifetnâme*, hzl. M. Faruk Meyan, Bedir y., İstanbul 1997, 2. cilt, 760-765. s.

4. Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Ma'rifetnâme*, sadeleştirilen Turgut Ulusoy, İstanbul 1987, 149-151. s.

5. Amil Çelebioğlu, *Erzurumlu İbrahim Hakkı*, KTBYS, Ankara 1988. Güzel bir eser olup yeniden basılması evlâdır.

Kaynaklardaki Farklılıklar

Çeşitli nüshaları karşılaştırdığımızda *Tevfîznâmenin* bazı dizelerinde farklılıklar olduğunu görürüz. Bunlar kopyalama ve baskı esnasında meydana gelmiş farklılıklardır. Bazıları bilinçaltı, yani farkında olunmadan, kendiliğinden meydana gelen yanlışlardır. Aşağıda saptadığımız farklılıklardan kimilerini belirteceğiz. *Aslında* ifadesiyle esas aldığımız Bulak (1280, miladi 1863-64) baskısını kastediyoruz:

9. Beşliğin ikinci dizesi aslında Rabbinle huzûr eyle; bazı yerlerde Cânınla huzûr eyle.

10. Beşliğin üçüncü dizesi aslında Sabr et sakın usanma; bazı yerlerde Sabr eyle sen usanma yahut Sabr et sakın o sanma.

16. Beşliğin ikinci dizesi aslında Nagâh açar Ol perde; bazı yerlerde Nagâh açılır perde.

21. Beşliğin üçüncü dizesi aslında Geh sade ve gâh rengîn; bazı yerlerde Geh sade ve gehi rengîn.

25. Beşliğin üçüncü dizesi aslında Hayrân-ı Hakk ol söyle;
bazı yerlerde Hayrân-ı Hakk ol şöyle.

27. Beşliğin ikinci dizesi aslında Her nesnede ziynet var; bazı
yerlerde Her şeyde ne zînet var.

29. Beşliğin ikinci dizesi aslında Ol söyledeni anla; bazı
yerlerde Ol söyleyeni anla.

30. Beşliğin üçüncü dizesi aslında Öğren edeb ü hulkı; bazı
yerlerde Öğren edeb-i hulkı.

31. Beşliğin dördüncü dizesi aslında Allah görelim netmiş;
bazı yerlerde Mevlâ görelim neyler.

31. Beşliğin beşinci (son) dizesi aslında Netmişse güzel etmiş;
bazı yerlerde Neylerse güzel eyler.

Musammat Gazel

Tasavvufî bir şiirdir. Tanrıya ulaşmanın coşkunuğunu, vecdini anlatır. Ahenk yönünden zengindir. Yunusun şu matlalı gazeline naziredir:

Mülki bekadan gelmişem, fani cihanı neylerem
Ben dost cemalin görmüşem, hur-i cihanı neylerem.

Müs tef' i lün / Müs tef' i lün / Müs tef' i lün / Müs tef' i lün
--.- / --.- / --.- / --.- /

1 Cânân elinden gelmişem, fânî mekânı neylerem
Ol mülke meylim salmışam, ben bu cihânı neylerem.

2 Dünyâya geldim gitmeye, ilm ile hilme yetmeye
Aşk ile cân seyretmeye, ben ân ü ânı neylerem.

3 Devr-i zamândan doymuşam, kevn ü fesâdı koymuşam
Dar'ül-emânı duymuşam, ben sicn-i cânı neylerem.

4 Hep i'tibârım atmışam, âşıklığa el katmışam
Ben nefsi dosta satmışam, bu düşmenânı neylerem.

5 Aşkın şarâbın içmişem, dil gülşenine göçmüşem
Ben varlığımdan geçmişem, nâm ü nişânı neylerem.

- 6 Aşkî tabîbim kılmışam, derdinde dermân bulmuşam
Ben lübb-i hikmet bilmişem, Yunâniyânı neylerem.
- 7 Enfâs-ı aşkî dârikem, mâl ü menâli târikem
Genc-i nihânı mâlikem, nakd-i revânı neylerem.
- 8 Taht-ı tevekkül bulmuşam, mülk-i kana'at almışam
Mahfice sultân olmuşam, câh-ı ıyânı neylerem.
- 9 Her ne gelirse yahşıdır, zirâ o dostun bahşıdır
Çün cümle Anın işidir, ben bed-gümânı neylerem.
- 10 Olmuş Anınla kalmışam, ayn-ı hayâta dalmışam
Kendim bilip kâm almışam, vehm ü yalanı neylerem.
- 11 Gerçi zamân devrân ile, pîr etdi cismim şân ile
Gönlüm civândır cân ile, pîr ü civânı neylerem.
- 12 Ten beslemekden sapmışam, gönlüm sarayın yapmışam
Hurşidim Anda tapmışam, ben ahterânı neylerem.
- 13 Yâri bana bes görmüşem, ağıyârı dilden sürmüşem
Ünsiyle tenhâ durmuşam, ben ins ü cânı neylerem.
- 14 Dilden dile bin tercemân, varken ne söyler bu lisân
Çün cân ü dildir hem-zebân, nutk u beyânı neylerem.
- 15 Hakkı cemî'-i halkdan, müstağniyem billâhi ben
Hallâk-ı âlem var iken, halk-ı zamânı neylerem.

Kelimeler

Hilm : Yumuşaklık.

În ü ân : Her hangi bir an.

Kevn ü fesâdı koymuşam : Oluşmayı ve yok olmayı bırakmışım.

Dar'ül-emânı duymuşam : Eminlik ve korkusuzluğu duymuşum.

Sicn-i cânı neylerem : Can zindanını neylerim.

Lübb-i hikmet : Hikmetin özü.

Enfâs-ı aşkî dârikem : Aşk nefeslerini idrak etmişim.

- Mâl ü menâli târikem** : Varı yoğu, bütün varlığı terk etmişim.
Genc-i nihânı mâlikem : Gizli hazinenin sahibiyim.
Nakd-i revânı neylerem : Geçer akçayı neyerim.
Taht-ı tevekkül bulmuşam : Tevekkül tahtını (Tanrıya güvenmeyi) bulmuşum.
Mülk-i kana'at almışam : Kanaat mülkünü almışım, kanaatkâрім.
Mahfice : Gizlice.
Câh-ı ıyânı neylerem : Açık, görünür mevkiyi (dünya mevkisini) neyerim.
Yahşı : İyi, güzel.
Bahşı : Bağış, hediye.
Bed-gümân : Kötü zan.
Ayn-ı hayât : Asıl, gerçek hayat.
Pîr ü civân : Yaşlı ve genç.
Hurşîdim anda tapmışam : Güneşimi Onda bulmuşum (*tapmak* bulmak manasındadır).
Ahterânı : Yıldızları.
Bes : Yeter.
Ünsiyle : Yakınlığıyla, haşır neşirliğiyle (tasavvufî bir terimdir).
İns ü cân : İnsanları.
Çün cân ü dildir hem-zebân, nutk u beyâmı neylerem : Can ve gönül aynı şeyleri söylüyor, sözü, beyanı neyerim.
Cemî'-i halk : Bütün halk.
Müstağniyem : Tok gözlüyüm, bir şeye ihtiyaç duymuyorum.
Hallâk-ı âlem var iken, halk-ı zamânı neylerem : Alemlerin Yaratıcısı varken zamanın halkını (insanları) neyerim.

Şiirin Alındığı ve Karşılaştırıldığı Kaynaklar

1. İbrahim Hakkı, *Ma'rifetnâme*, Bulak-Kahire 1280 (1863-64), Abdurrahman Rüşdü matbaası, 539. s.
Metin bu baskıdan alınmıştır, ancak yeni harfli yayınlarla karşılaştırılmıştır.
2. *Erzurumlu İbrahim Hakkı* (hızl. M. Faruk Meyan), Bedir y., İstanbul 1997, 2. c., 803-804. s.
3. **Türk Dili** (Türk Şiiri Özel Sayısı III), Haziran 1989, S. 445-450, s. 446-447.

4.3. Gazel

Me fâ î lün / Me fâ î lün / Me fâ î lün / Me fâ î lün
. - - - / . - - - / . - - - / . - - - /

- 1 Gönül yap hâtırın hoş tut sakın incitme bir cânı
Ki her kim her kime her ne eder kendi bulur ânı.
- 2 Dilin hıfz eyle halkın aybın örtüp iyliğin söyle
Uyûbun setr eder Settâr, alırsın feyz-i gufrânı.
- 3 Güzel söz söyle halka yüzde gıybetde senâ eyle
Bu boş kümbetde cân de cân işit bul cânda cânânı.
- 4 Gönüldür beyt-i Mevlâ kullarıyla hoş edebli ol
Yakîn bil hâzır ü nâzır kamu kalbe o Sultânı.
- 5 Umûrun Hakka tevîz et cemi'-i halka şefkat kıl
Bulursun rahmet-i Rahmân olursun merhamet kânı.
- 6 Yaman sanana sen yahşı sanıp kahr edene lutf et
Yamana yahşı etmek fark eder hayvândan insânı.
- 7 Ne gelse hayr u şerr Hakkdandır ânı kimseden sanma
Ki her kahr içre gizlidir Hakkın yüz lutf u ihsânı.
- 8 Belâsı bal ü kahrı lutfdur gam çekme sen zîrâ
Belâ mikdârı her kalbe erişir avn-i Rabbânî.
- 9 Bu tevhîd ü tevekkül birle tefvîz ü tahammül kıl
Ve teslîm ü rızâdan fakra er Hakkı sen ol fânî.

Kelimeler

Uyûbun setr eder Settâr, alırsın feyz-i gufrânı : Settâr (Tanrı) ayıplarını örter; Onun affının, acımasının feyzini tadarsın.

Senâ eyle : Öv.

Yakîn bil hâzır ü nâzır kamu kalbe o sultânı : O Sultanın (Allahın) bütün kalplere hazır ve nazır olduğunu iyice bil.

Umûrun Hakka tevîz et cemi'-i halka şefkat kıl : İşlerini Hakka havale eyle, bütün insanlara şefkatli ol.

Bulursun rahmet-i Rahmân, olursun merhamet kânı :
Rahmân'ın bağışlayıcılığına mazhar olursun, Onun merhamet madenini bulursun.

Avn-i Rabbânî : Allahın yardımı.

Bu tevhîd ü tevekkül birle tefvîz ü tahammül kıl : Bu vahdet (birleme) ve tevekkül ile birlikte Tanrıya güven ve zorluklara katlan.

Kaynak:

Erzurumlu İbrahim Hakkı, Divan (hzl. Numan Külekçi - Turgut Karabey), Erzurum 1997, s. 39.